

«پژوهشی فقهی در خبر و خبرگزاری»

فقه که پیگیر تحقق سلامت، هدایت و عدالت در جامعه است و این سه ابتدای تامی دارند بر آگاهی های اجتماعی، نمی تواند با خبر که حامل و ناقل بخش مهمی از آگاهی های اجتماعی است، برخوردی خنثی و یا غیرناظر به ماهیت و کارکرد آن، داشته باشد...

فقه که پیگیر تحقق سلامت، هدایت و عدالت در جامعه است و این سه ابتدای تامی دارند بر آگاهی های اجتماعی، نمی تواند با خبر که حامل و ناقل بخش مهمی از آگاهی های اجتماعی است، برخوردی خنثی و یا غیرناظر به ماهیت و کارکرد آن، داشته باشد... شبکه اجتهاد؛ فقه که پیگیر تحقق سلامت، هدایت و عدالت در جامعه است و این سه ابتدای تامی دارند بر آگاهی های اجتماعی، نمی تواند با خبر که حامل و ناقل بخش مهمی از آگاهی های اجتماعی است، برخوردی خنثی و یا غیرناظر به ماهیت و کارکرد آن، داشته باشد.

بایسته است که مطالعه فقهی حول خبر و خبرگزاری، در محورهای زیر صورت بگیرد:

محور اول: موضوع شناسی؛ شامل:

- تعریف خبر و خبرگزاری و تبیین ماهیت هر يك؛
 - کارکرد خبر و تبیین نقش آن در پدیده های فرهنگی، قضایی، حقوقی، سیاسی و اقتصادی؛
 - نسبت و رابطه خبر با واقعیتی که آن را گزارش می کند و تبیین مراحل شکل گیری و روند توسعه خبر با توجه به این رابطه.
- محور دوم: احکام فقهی خبر و خبرگزاری شامل دو حوزه کلان زیر:
1. احکام فقهی تعامل قضایی با خبرنگار و خبرگزاری؛
 2. احکام فقهی معطوف به خبرنگار و خبرگزاری؛ شامل:
- الف) احکام مربوط به تهیه و دریافت خبر؛ از قبیل:
- حکم منابع دریافت خبر؛
 - شیوه های مجاز و یا غیرمجاز دستیابی به خبر.
 - ب) احکام فقهی مربوط به ارائه خبر، از قبیل:
 - لزوم و یا عدم لزوم احتیاط در ارائه خبری که صحت آن، احراز نشده است؛
 - حکم فقهی ارائه خبر درست در صورت منتهی شدن به بحران؛
 - حکم فقهی انعکاس اطلاعات و اخباری که محرمانه اند؛
 - احکام فقهی مربوط به تیتراژ؛
 - احکام فقهی مربوط به سوژه پردازی؛
 - حکم فقهی ارائه اخباری که صاحبان و مرتبطان به آن ها، تصمیم به انتشارشان در آینده گرفته اند.
 - ج) احکام فقهی مربوط به مرحله بعد از ارائه خبر؛ از قبیل:
 - وجوب و یا عدم وجوب تصحیح خبر بعد از آشکار شدن کذب آن؛
 - نقل خبر منتشر شده.

'پژوهی فقهی در خبر و خبرگزاری' عنوان اثری است که پژوهشکده فقه و حقوق وابسته به پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، در راستای سیاست های کلان خود مبنی بر پاسخ دهی عالمانه و بر آمده از مطالعات روشمند به پرسش های فقهی و حقوقی نو پدید، منتشر کرده است.

نویسنده این اثر جواد فخار طوسی، است که با عنایت به محور های طرح شده و بایسته shy&های پژوهش و تحقیق در حوزه خبر و خبرگزاری، این اثر را به رشته تحریر در آورده است. اهمیت این اثر را در آن باید جست که مباحثی با توجه به پاره ای از محورهای فقه خبر و خبرگزاری، ارائه نموده است.

شاکله این اثر، از 'کلیات'، 'فصل اول' و 'فصل دوم' تشکیل شده است. نویسنده، در کلیات، ذیل عنوان 'آشنایی با ماهیت خبر و خبرگزاری' از چپستی خبر، جایگاه خبر نزد شارع، نهاد shy&های خبرگزاری، پیشینه و کارکردها، اهداف و تأثیرات عملیات خبرگزاری، سخن می گوید.

خبر به معنای 171#& دادن آگاهی و اطلاع از بود و نبود چیزی و یا وقوع و عدم وقوع رخدادی است. «بعد از تعریف خبر، بررسی ماهیت فقهی آن، لازم است؛ زیرا هر يك از پدیده ها در طبقه بندی فقهی و شرعی، طبقه مخصوصی دارند که با توجه به آن، موضوع احکام شرعی متفاوتی قرار می گیرند.

در طبقه shy&بندی پدیده ها از سوی شارع، مجموعه آن ها به سه طبقه تأسیسات قانونی (یعنی پدیده هایی که ابتکار و اختراع قانون گزار؛ پشتوانه پیدایش آن ها است) و تأسیسات عرفی (یعنی پدیده هایی که پشتوانه پیدایش آن ها وضع و قرارداد عرف و عقلا است) و پدیده های تکوینی (که منشأ تحقق آن ها، اساساً خارج از دایره تأسیس و جعل است و اموری حقیقی و موجود به شمار

می آیند) تقسیم می گردد. ماهیات عرفی، به دو قسم موضوعات اصیل (که توجه قوانین و احکام به آن ها به لحاظ استقلال و اصالت آن ها صورت می گیرد) و نیز موضوعات غیراصیل یا مرتبط (که توجه قوانین به این موضوعات، به لحاظ موضوعات دیگر، صورت گرفته است و در حقیقت، نقش این گونه موضوعات غیراصیل، نقش واسطه و طریق می باشد) تقسیم می شود.

پدیده خبر، از موضوعات واسطه است و در بسیاری از موارد، موضوع احکام حقوقی است.

خبر بر مبنای تأثیری که ابزار این پدیده در پیدایش آگاهی بر جا می نهند، از منظر شرع، به چهار طبقه، تقسیم می شود:

1. اخبار مباح: یعنی اخباری که آگاهی متولد شده از آن، جهت الزام یا ترجیح و یا قبحی ندارد.
2. اخبار ممنوع: یعنی اخباری که آگاهی برآمده از آن، متضمن جهتی است که به سبب آن، خبر، ممنوع تلقی می شود.
3. اخبار پسندیده: اخباری که حسن آن ها به سر حد الزام نرسیده است؛ مثل اعلام مرگ مؤمن به منظور گرد shy& هم آمدن مردم در تشییع او.

4. اخبار واجب: یعنی اخباری که به سبب تعلق تکلیف، لازم و واجب شده است و اطلاع و آگاهی مخاطبان از آن، ضرورت دارد. شایان توجه است که عملیات خبرگزاری، سه هدف مهم را تعقیب می کند که این سه، خود، کارکردهای با اهمیت این نهاد به شمار می رود. آن ها عبارتند از: 'آگاه سازی و آموزش عمومی'، 'مدیریت بحران در سطح جامعه' و 'تصمیم سازی در سطح مدیران و مسؤولان'. نویسنده کتاب، در ضمن بحث از 'سیاست های کلی مورد نظر شارع در حوزه اطلاع رسانی' اصل آزادی اطلاع رسانی، عدالت در گردش اطلاعات، تجویز سانسور بر مبنای مصلحت، و فعال بودن سیستم اطلاع رسانی را از جمله ویژگی های سیاست شارع در حوزه اطلاع رسانی می داند.

عدالت اطلاعاتی، دو بعد دارد. در بعد نخست، عدالت اطلاعاتی نسبت به گیرندگان اخبار و مخاطبان رسانه ها، مورد نظر است. اما در بعد دوم، اقتضای عدالت این است که باید زمینه ای فراهم شود که همه افراد و شخصیت ها بتوانند به عنوان يك ابزار اعلامی از نهاد خبرگزاری که با پول و بودجه ملت، اداره می شود، استفاده کنند و از این که این نهاد در تیول عده ای خاص قرار داشته باشد و دیگران از امکانات آن، محروم گردند، جلوگیری شود. از سوی دیگر، معنای استفاده همگانی، این نیست که هر کس بتواند شخصاً اخبار و اطلاعات مورد نظر خود را از طریق رسانه های خبری، منتشر کند که این امر نه عملی است و نه مطلوب؛ بلکه مقصود این است که آحاد شهروندان که در قالب نهادهای اجتماعی و سیاسی مثل احزاب، تشکل ها و سندیکاها صنفی، گروه ها و جمعیت های مختلف بر مبنای دلبستگی ها و وابستگی های پیوند دهنده، تشکل یافته اند، به نهاد اطلاع رسانی، دسترسی داشته باشند.

در فصل دوم، به احکام فقهی مربوط به مبدأ خبر، پرداخته شده است؛ خبر در مقام ارزش گذاری، وضعیت یکسان و مشابهی ندارد؛ چرا که گاه به درستی و تطابق آن با واقع، اطمینان وجود دارد و گاهی بر عکس، مطمئنیم که مضمون خبر، نادرست و غیر مطابق است و در مواردی نیز احتمال هر دو وجود دارد. نیز دانستیم که اطمینان نسبت به درستی و مطابقت خبر با واقع، منحصر یا مستند به عوامل خارج از محدوده خبر است یا ریشه در خود خبر دارد و از نهاد آن، نشأت می گیرد. از جمله عواملی که در ذات خبر، قرار دارد و موجبات یقین و اطمینان به مضمون آن را فراهم می سازد، تعدد مخبران است.

البته برای آن که مخبر در جایگاه حقوقی بنشیند و اخبار او لوازم و اثر خبر مقبول را بیابد، دو شرط عمده، ضرورت دارد. قهراً توجه به این امر، سبب می شود که منبع خبر، به دو گونه قابل اعتماد و غیر قابل اعتماد، تقسیم شود. این دو، شرط وثوق و ضبط می باشد. البته در مواردی و در مورد برخی منابع خبری، شارع با الغای شرایط خاص، اقدام به تسهیل و توسعه اطلاع رسانی کرده است.

فخار طوسی در ادامه به حقوق مخبر، اشاره کرده است و 'امنیت جانی' و 'مصونیت قضایی' را از حقوق مخبر می داند.

با مراجعه به دلایل موجود شرعی، در می یابیم که خبرنگاران حتی در صورت وابستگی به گروه هایی که کشتن آن ها جایز است و حتی با فرض آن که از نظر حقوقی، مشمول احکام این گروه ها باشند، در زمان اشتغال به حرفه خود (کسب خبر و خبرنگاری) از امنیت و احترام جانی برخوردارند؛ و تعرض به جان ایشان، ممنوع است.

مقصود از مصونیت قضایی در حوزه اطلاع رسانی، این است که اگر نشر و عرضه اخبار و اطلاعاتی، موجب وارد آمدن ضرر و زیان بر دیگران می شود، در صورتی که این اخبار، اسرار ایشان محسوب نگردد - تا از باب افشای اسرار، ممنوع باشد - بلکه صرفاً اطلاعات و اخباری در حوزه های مرتبط با سیاست، فرهنگ، اقتصاد، و ... در سطح جامعه باشد، منبع و مولد خبر، هیچ مسؤولیت مدنی و کیفری در قبال آسیبی که به گروه ها و قشرهای خاص، وارد می شود، ندارد.

فخار طوسی در ادامه، به تکالیف و وظایف مخبر هم اشاره می کند؛ 'خودداری از نشر اسرار'، 'خودداری از اشاعه فحشا'، 'خودداری از تجسس' و 'خودداری از نشر اکاذیب' از جمله وظایف مخبر است.

افشای اسرار شخصی در قالب اطلاع رسانی یا اخبار و تحلیل های خبری، رپرتاژ و آگهی و از این قبیل امور، جایز نیست، و به دستاویز هیچ مصلحتی نیز نمی توان این اقدام را مرتکب شد. منطق اسلام نیز این نیست که با توسل به چنین شیوه هایی به اطلاع رسانی بپردازد و تنویر افکار و مقابله با جریان های ناسالم را دستاویز ارائه اسرار شخصی افراد - هرچند مجرم و منحرف - قرار دهد.

از جمله ضوابطی که در مرحله کسب خبر، وجود دارد و اعمال مبدأ خبر را محدود می سازد، ممنوعیت تجسس در دستیابی به اطلاعات است. بنابراین، مبدأ خبر نمی تواند به دستاویز اطلاع یابی، مبادرت به تجسس کند.

در پایان فصل اول، نویسنده اذعان می کند که تکالیف و حقوق مربوط به این نهاد، بسیار بیش تر از آن چیزی است که در این مختصر، آمده است. چنان که هر يك از تکالیف و مسؤولیت هایی که در این نوشتار آمده نیز، قابلیت آن را دارد که بسیار مفصل تر، بررسی شود. اما لزوم در نظر گرفتن حجم محدودی که برای این نوشتار، پیش بینی شده است، در کنار محدودیت فرصت، اقتضا می کند که به این اندک اکتفا شود.

'احکام فقهی مربوط به خبر و مقصد آن' عنوان فصل دوم است که نویسنده در ضمن آن و در دو بخش، 'خبر و ظرفیت های آن' و 'خبر

و پیامدهای آن' به ارائه تحقیق خود می پردازد.

فخار طوسی، در خاتمه تحقیق خود، چند توصیه برای متصدیان نهادshy&های اطلاع رسانی هم دارد. نویسنده کتاب، معتقد است که محدودیتی که شارع در زمینه اطلاع رسانی از حوادث طبیعی آینده، قرار داده است، اهداف چند جانبه ای را تعقیب می نماید:

1. مبارزه با خرافه و جلوگیری از ترویج فرهنگ خرافه پرستی و ممانعت از روی آوردن به خرافات؛

2. جلوگیری از تعطیل یا کند شدن چرخه فعالیت های اجتماعی؛

3. حفظ نشاط و شادابی جامعه؛

4. تأکید بر طی شدن روال صحیح و منطقی در امر کسب و عرضه اخبار و اطلاعات، به منظور هرچه سالم تر سازی بستر اطلاع رسانی؛
اصول و سیاست های مورد نظر شارع در فعالیت های خبرگزاری، از جمله مباحث مطرح در خاتمه کتاب است. نویسنده در ضمن این عنوان، به 19 اصل اشاره می کند.

منبع: شبکه اجتهاد